

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

Вадим Кобильченко

Професійна взаємодія психолога в умовах закладу дошкільної освіти _____ 7

Світлана Кульбіда

Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам) _____ 20

Валентина Любченко

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладі освіти (організація діяльності та нормативно-правове забезпечення) _____ 41

Наталія Леций

Розроблення методики фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах освітньо-реабілітаційного центру для дітей зі складними порушеннями розвитку _____ 49

ДІАГНОСТИКА І КОРЕКЦІЯ

Олена Хохліна

До проблеми психологічних засад педагогічного впливу на дітей з особливими освітніми потребами _____ 57

Людмила Трофименко

Специфіка формування граматичної компетенції у дітей з тяжкими порушеннями мовлення _____ 64

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

Світлана Долженко, Юлія Рібцун

Концептуальні засади вивчення мовленнєвої діяльності з позицій психолінгвістичного підходу _____ 74

Ірина Чайка

Вплив сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи _____ 81

ХРОНІКА. ПОДІЇ. КОМЕНТАРІ

Тетяна Костенко

Тифлофорум 2020 у рамках XII Всеукраїнського фестивалю науки _____ 93

УДК 159.9.019

ВПЛИВ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ірина Чайка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна, ira-kpchikva@rambler.ru

Зацікавленість проблемою зумовлена тим, що саме в професійній діяльності можна досягти максимального розкриття особистісного потенціалу. Сімейні взаємини, також, формують психологічний простір особистості, визначають якість життя людини, обумовлюючи її суб'єктивне відчуття задоволеності собою та іншими. Тому постала необхідність дослідження психологічних детермінант, які сприяють підтриманню гармонізації у сімейних взаєминах як одному із чинників успішної самоактуалізації вчителів початкової школи. Розглянуто концептуальні підходи до проблеми змісту подружніх та дитячо-батьківських взаємин у процесі розвитку особистості, які наявні у рамках психологічних шкіл. Визначено, що характерними рисами гуманістичної та екзистенціальної психології, де основним завданням сімейних взаємин є сприяння розвитку особистості, усвідомлення себе, спрямованість на майбутнє, можливість бути вільним та відповідальним за себе та оточення. Виділено гуманістично орієнтовані принципи сімейних взаємин. Розроблено модель сімейних умов самоактуалізації особистості вчителя початкової школи.

Ключові слова: особистість, особистісний розвиток, освіта, професійна діяльність, професійне становлення.

Ірина Чайка, Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница, Украина

Влияние семейных взаимоотношений на самоактуализацию учителей начальной школы

Интерес к проблеме обусловлен тем, что именно в профессиональной деятельности можно достичь максимального раскрытия личностного потенциала. Семейные отношения, в свою очередь, формируют психологическое пространство личности, определяющие качество жизни человека, обуславливая его субъективное ощущение удовлетворенности собой и другими. Возникает необходимость исследования психологических детерминант, которые способствуют поддержанию гармонизации в семейных отношениях как одному из факторов успешной самоактуализации учителей начальной школы. Рассмотрены концептуальные подходы к проблеме содержания супружеских и детско-родительских отношений в процессе развития личности, которые существуют в рамках психологических школ. Определено, что характерными чертами гуманистической и экзистенциальной психологии, где основной задачей семейных взаимоотношений является содействие развитию личности, осознание себя, направленность на будущее, возможность быть свободным и ответственным за

© Чайка І., 2020

себя и окружающий мир. Выделено гуманистически-ориентированные принципы семейных отношений. Разработана модель семейных условий самоактуализации личности учителя начальной школы.

Ключевые слова: личность, личностное развитие, образование, профессиональная деятельность, профессиональное становление.

Iryna Chaika, Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubinsky, Vinnytsia, Ukraine

The problem of the impact of family relationships on the self-actualization of primary school teachers

Interest in the problem is due to the fact that it is in professional activity that you can achieve the maximum disclosure of personal potential. Family relations, in turn, form the psychological space of the personality, which determines the quality of a person's life, causing his subjective feeling of satisfaction with himself and others. There is a need to study the psychological determinants that contribute to maintaining harmonization in family relationships as one of the factors for successful self-actualization of primary school teachers. The conceptual approaches to the problem of the content of spousal and child-parent relations in the process of personality development, which exist in the framework of psychological schools, are examined. It is determined that the characteristic features of humanistic and existential psychology, where the main task of family relationships is to promote personal development, self-awareness, future orientation, the ability to be free and responsible for oneself and the world. Humanistically oriented principles of family relations are highlighted. A model of the family conditions for self-actualization of the personality of an elementary school teacher has been developed.

Keywords: personality, personal development, education, professional activity, professional formation.

Актуальність проблеми дослідження. Пріоритетною галуззю соціально-економічного, духовного та культурного розвитку української держави є система освіти, у якій ключова роль належить учителю. Саме від його професіоналізму та компетентності, позиції та досвіду, педагогічної майстерності залежить успіх освітянської справи. В останні роки науковцями активно розробляється проблема самоактуалізації в умовах професійної діяльності. Зацікавленість цією проблемою зумовлена тим, що саме в професійній діяльності можна досягти максимального розкриття особистісного потенціалу особистості. Самоактуалізація вчителів початкових класів (в умовах розбудови Нової української школи) розглядається переважно як результат професійного самовизначення, як частина професійного розвитку фахівця, як важливий показник професійної ідентичності. Нова українська школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін.

Сімейні взаємини, також, формують психологічний простір особистості, визначають якість життя людини, обумовлюючи її суб'єктивне відчуття задоволеності собою та іншими. Саме на основі сімейних взаємин відбувається забезпечення багатьох особистісних потреб, фрустрація яких призводить до викривлення у розвитку особистості та внутрішніх конфліктів, що роздирають людину

зсередины. Тому найважливішим компонентом життєдіяльності особистості є її сімейні взаємини.

Саме це привело нас до необхідності дослідження психологічних детермінант, які сприяють підтриманню гармонізації у сімейних взаєминах як одного із чинників успішної самоактуалізації вчителів початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Важливість впливу сімейних взаємин на розвиток особистості підтверджується багатьма дослідниками. У психолого-педагогічній літературі нагромаджено значний теоретичний та емпіричний матеріал, який стосується проблеми. У працях відомих педагогів та суспільних діячів підкреслюється вирішальне значення сімейних взаємин у розвитку кожного члена сім'ї (чоловіка, дружини, дитини): П. Каптерев, Я. Корчак, М. Рубінштейн, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський; роль шлюбного партнера та взаємин «дорослий-дитина» як чинник становлення особистості відображено у працях вітчизняних (А. Бодалев, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Д. Фельдштейн) та зарубіжних (Н. Аккерман [17], Дж. Бюдженал [18], Е. Еріксон, К. Роджерс [20], В. Франкл [15], Е. Шостром [21]) учених; соціальні, педагогічні і соціокультурні умови сім'ї та їх вплив на особистісну сферу подружжя і дітей досліджували у працях С. Братченко [1], Т. Димнова [3], А. Орлова [7], О. Подліняєв [11], Н. Посисоєва [8], В. Рудкової [14], Н. Сердюк [14], О. Яремчук [16] і ін.; батьківські конфлікти в процесі сімейних взаємин, як джерело емоційних та психологічних проблем дорослих та дітей висвітлено у працях американських психологів Е. Берна, М. і Р. Гоулдінгів, А. Теплюка [22]. У дослідженнях вітчизняних психологів Л. Гончара [2], О. Емішянц [5], А. Захарова, А. Лічко, О. Літвінової [6], А. Пасічник [10], О. Посвістак [12], О. Шапатіної, В. Юстіцька розглянуто дисгармонію сімейних взаємин, яка призводить до спотворення особистісного розвитку, що нерідко виступає чинником виникнення стресів, як у дорослих, так і у дітей.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Беручи до уваги наявні напрацювання вказаних вище дослідників за цією темою, доцільно акцентувати увагу на питаннях, котрі залишаються недостатньо розробленими і невирішеними як у теоретичному, так і в практичному аспектах. До таких варто віднести дослідження саме впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи.

Метою статті є аналіз позицій вітчизняних науковців щодо вивчення проблеми впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи. Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення в ході виконання дослідження таких **завдань**: проаналізувати концептуальні підходи до проблеми змісту подружніх та дитячо-батьківських взаємин у процесі розвитку особистості, які існують у рамках основних психологічних шкіл; виділити гуманістично орієнтовані принципи сімейних взаємин; розробити модель сімейних умов самоактуалізації особистості вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження процесу самоактуалізації особистості

зумовлена, передусім, особливостями сучасного стану українського суспільства, у якому зроблено акцент на розвиток особистості [5]. Також, вивчення особливостей сімейних взаємин учителів початкової школи може допомогти глибше зрозуміти особистість, яка перебуває у шлюбних стосунках, а отже, попередити потенційні проблеми або підвищити ефективність особистісного зростання, тобто розвиток самоактуалізації. Для вирішення цього завдання нами проаналізовано психолого-педагогічну літературу з метою виявлення ступеня впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію особистості та створення сімейних психологічних умов для її самоактуалізації в процесі професійної діяльності.

У зарубіжній психології наявні дослідження, які підтверджують роль сімейних взаємин у процесі самоактуалізації особистості: Н. Аккерман (визначення ролі родинних зв'язків, сімейної ідентичності в розвитку особистості) [17], А. Теплюк (дослідження впливу сімейних взаємин на емоційні почуття дітей дошкільного віку) [22].

У вітчизняній психології та педагогіці спостерігаємо дефіцит робіт з вивчення умов процесу самоактуалізації особистості в сім'ї, і майже немає робіт, присвячених впливу сімейних взаємин на розвиток і самовдосконалення особистості вчителя початкової школи. У нашому дослідженні ми поділяємо твердження І. Можаровської та Н. Посисоева [8] про те, що сімейні взаємини дають змогу задовольняти всі потреби, які лежать в основі розвитку особистості згідно з класифікацією А. Маслоу:

- для взаємного задоволення фізіологічних потреб у сім'ї територія спільного проживання, спільне господарство, сексуальні відносини між подружжям тощо;
- для задоволення потреб у безпеці і захисті в сім'ї певний, стабільний розпорядок життя;
- саме сім'я вперше дає людині почуття належності до групи людей, які об'єднані з нею кровними та емоційними зв'язками, що забезпечує любов і психологічний комфорт;
- потребу в повазі сім'я може задовольнити як прямо – створення атмосфери значимості й корисності кожного члена, – так і опосередковано – факт наявності сім'ї робить людину соціально успішною;
- потреба в самоактуалізації реалізується в сім'ї, за умови присутності дружньої, люблячої, безпечної атмосфери, що забезпечує особистісне зростання і батьків, і дітей.

Огляд психолого-педагогічної наукової літератури, присвяченої вивченню проблем самоактуалізації особистості в умовах сімейних взаємин, дав підстави зробити висновок про те, що дане питання набирає актуальності саме у сучасний період розвитку суспільства. На думку вітчизняних учених А. Пасічника (визначення впливу сімейних взаємин на розвиток дитини дошкільного віку) [10], Л. Гончара (визначення особливостей становлення гармонійних взаємин між батьками та дітьми) [2], О. Літвінової (розроблення системи сімейних цінностей) [6], Н. Сердюка та В. Рудкової (розроблення системи сімейних цінностей) [14]; О. Яремчук (розробка моделі сімейних взаємин) [16]; О. Посвістак (визначення психологічних особливостей сім'ї) [12] сучасний інститут сім'ї та шлюбу пере-

буває у складному становищі, яке супроводжується втратою сімейних цінностей, низьким рівнем психологічної культури сімейних взаємин, а також великою кількістю розлучень. Згідно зі статистикою в Україні розпадається близько 61% зареєстрованих шлюбів (дані статистики за 2018 рік) [9]. Так, джерелом перерахованих проблем є суперечність між вимогами, які висуває держава до особистості в професійній діяльності та недооцінкою впливу сімейних взаємин на розвиток особистості (самоактуалізацію).

Зазначене свідчить про те, що наразі сімейні взаємини, як будь-яка функціонуюча система, переходять від одного етапу розвитку до іншого і це зумовлено зміною домінуючих функцій сім'ї. Якщо до цього часу домінувала функція матеріального забезпечення фізичного виживання, то сьогодні починають домінувати функції задоволення вищого рівня потреб емоційно-інтелектуальної сфери, що передбачає самоактуалізацію особистості [3, 58].

Для визначення впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію особистості нами проаналізовано концептуальні підходи до проблеми змісту подружніх та дитячо-батьківських взаємин у процесі розвитку особистості, які наявні у рамках основних психологічних шкіл. Близьку до об'єкта нашого дослідження позицію розуміння значення та завдань сімейних взаємин мають гуманістична та екзистенціальна психологія, де основним завданням сімейних взаємин є сприяння розвитку особистості, характерними рисами якої буде усвідомлення себе, спрямованість на майбутнє, можливість бути вільним та відповідальним за себе та довкілля.

У гуманістичній психології така позиція представлена у роботах С. Братченка (розроблення екзистенційно-гуманістичного підходу до питання розвитку особистості в умовах сімейних взаємин) [1], Т. Гордона (розроблення тренінгу ефективності для батьків) [19], Р. Дрейкурса [4], К. Роджерса (впровадження особистісно орієнтованого підходу в розбудову сімейних взаємин) [20], В. Франкла (визначення сімейних умов для реалізації у кожного члена здатності вільного та відповідального вибору власного унікального шляху особистісного зростання) [15] та ін. Основою взаємин тут виступають любов, взаєморозуміння, повага, ініціативи та творчість.

Важливою педагогічною парадигмою в гуманістичній психології є особистісно орієнтований підхід (person-centered-approach) – який введений у психолого-педагогічну науку К. Роджерсом [20]. У концепції особистісно орієнтованого підходу (ООП) метою сімейних взаємин є надання допомоги у здійсненні особистісного саморозвитку.

У контексті ООП К. Роджерса, усіх людей, які сприяють особистісному становленню індивідуума, допомагають йому в пошуку та створенні сприятливих умов для самоактуалізації, прийнято позначати терміном «фасилітатор». На нашу думку цей термін буде доцільно застосовувати не лише у взаєминах «батьки-дитина», а й «чоловік-дружина», де подружжя має стати один для одного партнером-фасилітатором. Це пояснюється тим, що шлюбні партнери повинні не переробляти особистість один одного під певний еталон, не вкладати у неї із зовні «потрібний» зміст, а лише допомагати один одному саморозвиватися –

стати собою. Так, значення подружньої фасилітації полягає у тому, щоб звільнити власні резерви зростання.

Найважливіше значення мають такі фасилітуючі особистісне зростання взаємини як конгруентність, прийняття та емпатія, які базуються винятково на основні конструктивного діалогу. Діалогічний стиль спілкування та взаємодії являється фундаментальною характеристикою, яка відрізняє ООП від директивних психолого-педагогічних концепцій, де, на думку Е. Шострома, можливий лише авторитарний та маніпулятивний стилі [21].

Ідеї ООП у сімейних взаєминах отримали подальший розвиток у працях Т. Гордона, де увага зосереджена на оволодіння комунікативними навичками, особливо передачі почуттів від людини до людини. Т. Гордон робив акцент на важливості щирості в сімейних взаєминах, яка досягається у діалогічному спілкуванні, в основі якого активне слухання та емоційне самовираження [19].

Узагальнюючи вищезазначене, можна дійти висновку, що члени сім'ї, за наявності дружньої, щирої, безпечної атмосфери, чуттєвої до їх потреб, схильні до здорового уявлення процесу особистісного зростання.

На важливості особистісного зростання подружжя у процесі виховання дітей наголошується в роботах В. Сатір. Цінними для нашого дослідження є положення про сімейні взаємини як системи, яка залежно від індивідуальних самооцінок її членів та переважаючих комунікацій, можуть вважатися гармонійними – сприяють самоактуалізації всіх членів, або проблемними. У гармонійних сімейних взаєминах кожен член сім'ї має високу самооцінку; у родині переважає пряме, конкретне спілкування, яке сприяє самоактуалізації; правила гнучкі – відкриті, сучасні, в основі яких вільне обговорення. Такі сімейні взаємини являються відкритою системою, як у внутрішніх, так і в зовнішніх зв'язках [13].

Твердження Т. Гордона та В. Сатір про те, що основним завданням подружжя є прагнення до побудови гармонійних взаємин та саморозвитку і самовдосконалення дитини, дає змогу нам сформулювати висновок, що самоактуалізація батьків певною мірою залежить від прагнення до самовдосконалення та самоактуалізації дітей та створення ними умов, які фасилітують особистісне зростання. Цей висновок суголосний із положенням ООП, згідно якого: «... соціальні чинники, безумовно впливають на самоактуалізацію особистості; вони здатні значною мірою сприяти, або, у деяких випадках, перешкоджати цьому процесу, але не можуть мати вирішальне значення в процесі саморозвитку особистості» [11, 125].

У процесі аналізу теоретичних джерел, нами також виявлено, що можливості сприяння самоактуалізації особистості зазначені в екзистенціальній психології, представниками якої є В. Франкл та Д. Бюдженал.

Орієнтація на унікальність кожної особистості та її права на вільний вибір якостей основи людського буття у цьому концептуальному напрямі психології згідно В. Франкла, означає створення в сім'ї умов для реалізації у кожного члена здатності вільного та відповідального вибору власного унікального шляху особистісного зростання [15].

Свобода, за словами Дж. Бюдженала, можливість індивідуума самореалізуватись: «Важлива особливість «людської природи» – внутрішня притаманна

людині мотивація до «пошуку здорового», яка, як тільки її звільняють, спонукає людину рухатися до більшої ефективності та задоволеності в житті» [18, 15].

Екзистенціалізм не заперечує значної дії на розвиток особистості соціальних обставин та визнає вплив її біологічної природи, зокрема і ірраціональних несвідомих сил, але не вважає їх домінуючими чинниками людського розвитку. Людина вільна сама детермінувати діючі на неї соціальні і природні сили; водночас вона вільна обрати шлях відмови від цієї свободи та підкоритися впливу зовнішніх або несвідомих дій – такий шлях призводить до втрати індивідуальності, до деструктивної поведінки. Так, людина не лише вільна втілювати свій життєвий вибір, а й повністю несе відповідальність за автентичність свого буття, за пошук суті свого існування.

Отже, з позиції екзистенціалізму, особистість є центром власного становлення, в якому закладено як ресурси, так і механізми особистісної динаміки. Роль сімейних взаємин у цьому процесі полягає в створенні умов, які сприяють здійсненню особистістю власного вибору та вмінню нести відповідальність за цей вибір. І якщо гуманістично орієнтовані психологи та педагоги вбачають своїм завданням допомогу в саморозвитку власного особистісного потенціалу, опираючись на віру в початкову позитивну сутність людини, то екзистенціалісти вважають, що людина має як позитивні, так і негативні задатки, які також можна розвинути. Тому процес самоактуалізації, з позиції екзистенціалізму, це не так актуалізація природного потенціалу людини, як постійна «добудова», яка потребує максимальної концентрації людських ресурсів, волі, творчості, здібностей, духовних сил.

Так, узагальнюючи психолого-педагогічні підходи до питання розвитку особистості в умовах сімейних взаємин, можна дійти висновку, що з позиції становлення самоактуалізуючої особистості найбільш важливими для нашого дослідження є положення гуманістичної і екзистенціальної психології, які у джерелах [1; 11] поєднуються в єдиний екзистенційно-гуманістичний підхід (ЕГП). Отже, з позиції ЕГП, самоактуалізація особистості в умовах сімейних взаємин відбувається, якщо подружжя не формує та не переробляє один одного під єдиний еталон, не вкладають один в одного із зовні будь-який «потрібний» зміст, а лише допомагають суб'єкту-саморозвитку стати собою.

Здійснений вище аналіз стану проблеми впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію особистості в сучасній вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі дає підстави вважати, що у екзистенціальному та гуманістичному підходах, сімейні взаємини мають супроводжуючу функцію у процесі становлення особистості та її значення полягає у сприянні розвитку самоактуалізації особистості на основі особистісно орієнтованого підходу (ООП).

Зазначимо, що діяльність учителя початкової школи – складна за своїм психологічним змістом праця, що вимагає від нього вираженого професійного спрямування, міцних знань і стійких інтересів, знання законів, теорії і практики навчання і виховання. Усі ці якості поєднуються і функціонують у складному структурному цілому, яке характеризує особистість учителя.

Сімейні взаємини вчителів початкової школи впливають на формування особистості, особливо потрібно-мотиваційну сферу та систему відносин до себе і

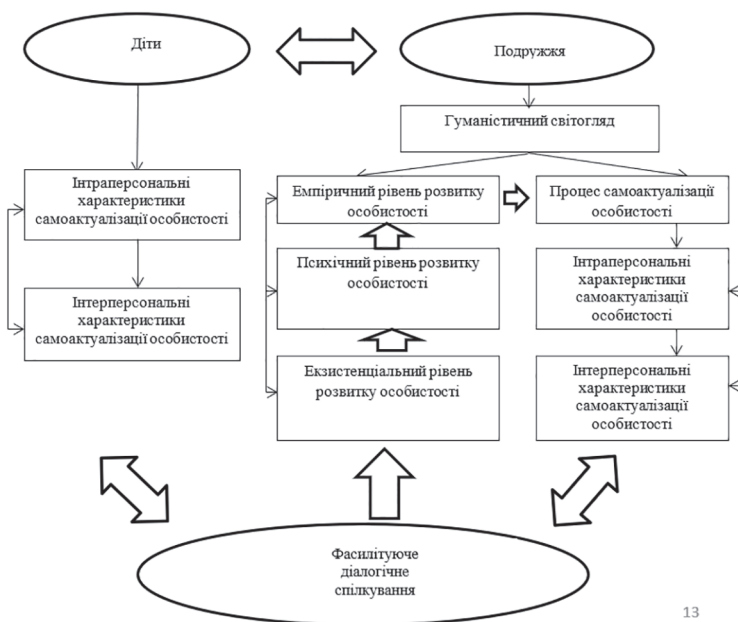
оточуючих. У процесі становлення родинних зв'язків загалом змінюються відносини між чоловіком і дружиною, між дітьми і батьками, що може призвести до серйозних конфліктів у системі сімейних взаємин. У наслідок виникнення конфліктів і батьки, і діти переживають цілий комплекс особистісних проблем, який перешкоджає особистісному зростанню та розвитку сприятливих сімейних взаємин.

У якості суттєвих відмінностей сім'ї вчителя початкової школи, яка спрямована на самоактуалізацію особистості, О. Орлов виділяє такі гуманістично орієнтовані принципи сімейних взаємин [7]:

- підвищена чутливість до інтересів та потреб своїх членів, і передусім, дітей;
- розуміння розвитку як «індивідуалізація», а не «соціалізація»;
- комунікативні установки на прийняття іншого, емпатію, активне слухання іншого, самоприйняття та саморозвиток.

Базовою основою саморозвитку особистості, згідно з концепцією гуманістичного світогляду, являється гуманістичний світогляд дорослого – фасилітатора [11]. Гуманістичні переконання, цінності, життєво-практичні та теоретичні знання дорослого на практиці проявляються не лише у власному саморозвитку, а й безумовно визнанні права дитини на саморозвиток.

Виходячи із вищезазначеного, узагальнивши теоретичні дані, ми побудували модель сімейних умов процесу самоактуалізації особистості вчителя початкової школи, яка зображена на мал. 1.

13

Мал. 1 – Модель сімейних умов самоактуалізації особистості вчителя початкової школи
Джерело: авторська розробка

У цій моделі шлюбні партнери, маючи гуманістичний світогляд, орієнтуються на власну самоактуалізацію, рухаючись шляхом особистісного зростання – розвитку інтраперсональних (саморозуміння, самоприйняття, автентичність, природність, цілісність «Я») та інтерперсональних (емпатія, контактність, толерантність, креативність, автономність) якостей особистості. Взаємодія цих якостей, здійснює вплив на глибинні екзистенціальні складові особистості, ініціює розвиток як на психічному (пізнавальні процеси, здібності, індивідуально-психологічні особливості особистості), так і на емпіричному рівні (соціалізація), тим самим сприяючи активізації в учителя початкової школи власних потенцій до самоактуалізації особистості.

Спираючись на переконання, що людині від початку властиве прагнення до саморозвитку, таке подружжя будує спілкування з дитиною, в основі якого принципи фасилітації особистісного зростання: паритету, взаємної поваги, розуміння, підтримки, допомоги у формі конструктивного діалогу.

Згідно з цією моделлю фасилітує діалогічне спілкування взаємно збагачує та стимулює самоактуалізацію особистості і в подружжя, і в дітей.

Тому визначення сутності самоактуалізації вчителя та використання цієї категорії демонструють велику варіативність, яка зумовлена тим, що самоактуалізація вчителя початкової школи виявляється одночасно як характеристика цілісності його особистості та рівня його соціальної активності, що виявляється в педагогічній майстерності, творчості, професійно-педагогічній культурі.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Так, на основі аналізу зарубіжних і вітчизняних досліджень, можна дійти висновку, що вплив сімейних взаємин на самоактуалізацію особистості в сучасній психолого-педагогічній науці описано в екзистенційно-гуманістичному підході (ЕГП).

З позиції цього підходу значення сімейних взаємин полягає в сприянні розвитку самоактуалізованої особистості на основі особистісно-орієнтованого підходу. Зміст особистісно орієнтованого підходу розуміється нами як гуманістично орієнтована психолого-педагогічна концепція, яка:

- 1) розглядає особистість як проактивну, саморозвиваючу, гуманітарну систему;
- 2) заперечує доцільність і правомірність нав'язування їй ззовні шляхів розвитку;
- 3) визнає за особистістю, що розвивається відповідальну свободу життєвого самовизначення;

- 4) реалізується на основі рівноправних і діалогічних взаємин.

Сімейними умовами самоактуалізації вчителя початкової школи є спрямованість (учителя та шлюбного партнера) на психолого-педагогічне супроводження, як один одного, так і дітей у саморозвитку на основі фасилітації. Зазначені принципи властиві взаєминам у демократичному типі сім'ї. Виходячи із цього, екстраполюючи усе вищезазначене на предмет нашого дослідження, ми припускаємо, що психологічними особливостями сімейних взаємин учителів початкової школи є такі особистісні характеристики як: самоприймання, оптимістичне світосприймання, емпатія, конструктивні комунікації, емоційна стійкість, направленість на особистісний розвиток. Такі характеристики ідентичні характеристикам самоактуалізованої особистості у концепції ЕГП.

Водночас тип сімейних взаємин, в яких перебуває вчитель початкової школи та практика викладання у школі потребують розроблення концептуальної моделі їх впливу на самоактуалізацію вчителя початкової школи, що і є перспективним напрямом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братченко С. Л. Экзистенциально-гуманистический подход в психологии и психотерапии / С. Л. Братченко // Имотон. – 1997. – № 1. – С. 7.
2. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія / Л. В. Гончар. – К.: ТОВ Задруга, 2017. – 360 с.
3. Дымнов Т. И. Психология семейного образа жизни : учеб.- практ. пособ / Т. И. Дымнов. – М.: Педагогическое общество России, 2005. – 144 с.
4. Дрейкурс Р., Зольц В. Счастье вашего ребенка / под ред. А. В. Толстых. – М.: Наука, 1986. – 96 с.
5. Емішянц О. Б. Психологічні особливості самоактуалізації особистості в залежності від типу сім'ї : повної/неповної / О. Б. Емішянц // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : збірник наукових праць. – 2013. – Вип.18. – С. 131 – 138.
6. Літвінова О. В. Проблема збереження сімейних цінностей в умовах трансформаційних змін / О. В. Літвінова // Теоретичні і практичні проблеми психології. – 2013. – № 2 (31). – С. 151 – 158.
7. Орлов А. Б. Эволюция межличностных отношений в семье: основные подходы, ориентация и тенденции / А. Б. Орлов // Журнал практического психолога. – 2005. – № 4. – С. 174–190.
8. Основы психологии семьи и семейного консультирования: учеб. пособия для студ. высш. учеб. заведения / под общ.ред. Н. П. Посысоева. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 328 с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.03.2020).
10. Пасічник А. А. Психологічні особливості впливу сімейних взаємин на розвиток дитини дошкільного віку / А. А. Пасічник // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Випуск. 2, том 3. – С. 83 – 87.
11. Подлиняев О. Л. Теория и практика становления гуманистического мировоззрения учителя на основе личностно-центрированного подхода (система вузовского и поствузовского образования): дисс... док.пед.наук / О. Л. Подлиняев. – Х., 1999. – 387 с.
12. Посвістак О. А. Теоретико-історичні основи психології сім'ї: монографія / О. А. Посвістак. – Х.: ХНУ, 2017. – 402 с.
13. Сатир В. Вы и ваша семья. Руководство по личностном росту / В. Сатир. – М.: Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.
14. Сердюк Н. М., Рудкова В. Ю. Сімейні цінності як основа формування взаємин у сім'ї / Н. М. Сердюк., В. Ю. Рудкова // Scientific achievements of modern society: materials of scientific and practical conference. – Liverpool (United Kingdom), 2020. – P.928 – 932.
15. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
16. Яремчук О. Соціально-психологічна модель сімейного міфу: теоретичний вимір / О. Яремчук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2017. – Випуск 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/WishMasterOk/Downloads/Vnadrpn_2017_1_13.pdf (дата звернення: 03.03.2020).

17. *Ackerman N.W.* The psychodynamik of family life / N.W. Ackerman. – N.Y.: Basic Books, 1958. – 379 p.
18. *Bugental J. F.* The humanistic ethic: The individual in psychotherapy as a societal change agent / J.F. Bugental // *Journal of Humanistic Psychology*. – 1968. – №7. – P. 11 – 25.
19. *Gordon Th.* Teacher's Effectiveness Training / Th. Gordon. – N.Y., 1975.
20. *Rogers C. R.* A theory of therapy, personality and interpersonal relationship, as developed in client - centered framework / C.R. Rogers // *Psychology: A Study of a Science*. – 1959. – Vol. 3. – P. 184 – 256.
21. *Shostrom E.* Man, the manipulator: The inner Journey from Manipulation to Actualization / E. Shostrom. – Nashville, Tenn.: Abingdon Press, 1967. – 256 p.
22. *Tepliyuk A.* Diagnosis emotional feelings preschool age children in terms family / A. Tepliyuk // *Europaische fachhochschule*. – 2015. – №4. – P. 44 – 46.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Bratchenko S. L.* (1997). Jekzistencial'no-gumanisticheskij podhod v psihologi i psihoterapi [Existentially humanistic approach in psychologists and psychotherapists]. *Imaton*, 1, 7 [in Russian].
2. *Honchar L.V.* (2017). Formuvannia humannykh vzaiemyn batkiv z ditmy molodshoho shkilnoho i pidlitkovoho viku [The formation of humane relationships of parents with children of primary school and adolescence]. Kyiv: TOV Zadruga [in Ukrainian].
3. *Dymnov T. I.* (2005). Psihologija semejnogo obraza zhizni [Psychology of family lifestyles]. Moskva: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii [in Russian].
4. *Drejkurs R., Zol'c V.* (1986). Schast'e vashogo rebenka [Happiness of your child] / pod red. A.V. Tolstyh. Moskva: Pauka [in Russian].
5. *Emishiants O. B.* (2013). Psykholohichni osoblyvosti samoaktualizatsii osobystosti v zalezhnosti vid typu simi : povnoi/nepovnoi [Psychological features of self-actualization of a person depending on the type of family: complete / incomplete]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky : zbirnyk naukovykh prats*, 18, 131–138 [in Ukrainian].
6. *Litvinova O.V.* (2013). Problema zberezhennia simeinykh tsinnosti v umovakh transformatsiinykh zmin [The problem of preserving family values in the face of transformational change]. *Teoretychni i praktychni problemy psykholohii*, 2 (31), 151–158 [in Ukrainian].
7. *Orlov A. B.* (2005). Jevoljucija mezhlichnostnyh otnoshenij v sem'e: osnovnye podhody, orientacija i tendencii [The evolution of interpersonal relationships in the family: basic approaches, orientation and trends]. *Zhurnal prakticheskogo psihologa*, 4, 174–190 [in Russian].
8. *Posysoev N. P.* (2004). Osnovy psihologii sem'i i semejnogo konsul'tirovanija [Fundamentals of family psychology and family counseling]. Moskva: VLADOS-PRESS [in Russian].
9. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
10. *Pasichnyk A. A.* (2017). Psykholohichni osoblyvosti vplyvu simeinykh vzaiemyn na rozvytok dytyny doshkilnoho viku [Psychological features of the influence of family relationships on the development of a preschool child]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 2, 83–87 [in Ukrainian].
11. *Podlinjaev O. L.* (1999). Teorija i praktika stanovlenija gumanisticheskogo mirovozzrenija uchitelja na osnove lichnostno-centrirovannogo podhoda (sistema vuzovskogo i postvuzovskogo

obrazovaniya) [Theory and practice of formation of the humanistic worldview of the teacher on the basis of the person-centered approach (system of university and post-university education)]; diss... dok.ped.nauk. Habarovsk [in Russian].

12. *Posvistak O. A.* (2017). Teoretyko-istorychni osnovy psykholohii simi [Theoretical and historical foundations of family psychology]. Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].

13. *Catir V.* (2000). Vy i vasha sem'ja. Rukovodstvo po lichnostnom rostu [You and your family. Guide to personal growth.]. Moskva: Aprel Press, JeKSMO-Press [in Russian].

14. *Serdiuk N. M., Rudkova V. Iu.* (2020). Simeini tsinnosti yak osnova formuvannia vzaiemyn u simi [Family values as a basis for forming relationships in the family]. Scientific achievements of modern society: materials of scientific and practical conference. Liverpool (United Kingdom) [in Ukrainian].

15. *Frankl V.* (1990). Chelovek v poiskah smysla [Man in search of meaning]. Moskva: Progress [in Russian].

16. *Iaremchuk O.* (2017). Sotsialno-psykholohichna model simeinoho mifu: teoretychnyi vymir [Socio-psychological model of family myth: a theoretical dimension]. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from: file:///C:/Users/WishMasterOk / Downloads/Vnadm_2017_1_13.pdf [in Ukrainian].

17. *Ackerman N. W.* (1958). The psychodynamik of family life. N.Y. : Basic Books.

18. *Bugental J. F.* (1968). The humanistic ethic: The individual in psychotherapy as a societal change agent. Journal of Humanistic Psychology, 7, 11–25.

19. *Gordon Th.* (1975). Teacher's Effectiveness Training. N.Y.

20. *Rogers K.* (1959). A theory of therapy, personality and interpersonal relationship, as developed in client - centered framework. Psychology: A Study of a Science, 3, 184–256.

21. *Shostrom E.* (1967). Man, the manipulator: The inner Journey from Manipulation to Actualization. Nashville, Tenn.: Abingdon Press.

22. *Tepliyuk A.* (2015). Diagnosis emotional feelings preschool age children in terms family. Europäische fachhochschule, 4, 44–46.